

ΘΕΤΗ ΕΠΙ ΤΑ ΜΕΤΑ ΤΑΥΤΑ ΗΘΙΚΑ
ΦΙΛΟΣΟΦΗΜΑΤΑ ΕΠΙΔΡΑΣΙΣ
ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΟΣ

“Οτι ὁ Πλάτων ὁ εἰς τὴν πρώτην τάξιν τῶν ἠθικῶν φιλοσόφων εἰκότως ταπτόμενος ἔμελλε μεγίστην ἐπὶ τοὺς συγχρόνους καὶ τοὺς ἐπιγιγνομένους νὰ ἀσκήσῃ ῥοπήν, εἶναι εὐλογώτατον· οὐδὲ ἦν δυνατόν νὰ μὴ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τοὺς μετέπειτα ἢ φιλοσοφία ἀνδρός, ὅς ὁ κατ’ ἐξοχὴν ὑπέρομαχος τῆς νοητικῆς ἀρχῆς ἀνεδείχθη. Λιότι οὗτος οὐδαμῶς τοῖς καθ’ ἕκαστον ἀπλῶς ἐμμένον ἀλλὰ τὸ σύνολον τῶν ὄντων εἰς περιεκτικώτατα κύρια γένη ἀνάγων ζητεῖ νὰ ἐξίκηται εἰς τὰ ἔσχατα τῶν ὄντων αἷτια καὶ διαγνῶ τοὺς τελικοὺς σκοποὺς καὶ νόμους τοῦ παντός. Ἄλλ’ ὅμως δὲν παρορᾷ ὅλως, ὡς εἶδομεν, τὴν σωκρατικὴν ἀξίωσιν, ὅπως τὸ ἀμέσως τῷ ἀνθρώπῳ προσπίπτον μὴ καταλείπηται ἀπαράτητον ἀλλ’ ἐρμηνεύηται καὶ τῆς νοήσεως ὑποκείμενον καθιστῆται διὸ πᾶν τὸ σπουδαιότητα πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἔχον πειρᾶται καταλλήλῳ μεθόδῳ χρώμενος νὰ διασαφήσῃ καὶ διανοητικὸν τοῦ ἀνθρώπου κτῆμα κατα-

στήση. Οὐ μόνον δηλαδή τὰ ὑπὸ τῆς πείρας δεδομένα εἰς τὴν ὑψίστην καὶ καθολικωτάτην ἀρχὴν ἀνάγει ἀλλὰ καὶ τὰ καθ' ἕκαστον μετ' ὀξυνοίας καὶ ἀγγινοίας διερευνᾷ καὶ ἀποσαφεῖ. Ἰδίᾳ δὲ περὶ τοῦτο σπουδάζει, ὅπως τὸ ὑπὸ τῆς διανοίας ὡς ὑψιστον νοούμενον ἐφαρμοσθῆ κατὰ τὸ δυνατόν ἐν τῷ κόσμῳ. Καὶ εἰκονίζει μὲν ζωηρῶς ὁ φιλόσοφος τὸ χάσμα τὸ τὸν νοητὸν καὶ τέλειον κόσμον ἀπὸ τοῦ αἰσθητοῦ καὶ ἀτελοῦς χωρίζον καὶ ἐναργῶς παρίστησι τὴν ἀντίθεσιν καὶ διαφορὰν τὴν μεταξὺ τοῦ νοῦ, ὅς διαγινώσκει καὶ διώκει τὸ ἀγαθόν, καὶ τῆς ὕλης, ἣτις αἰεὶ μεταβαλλομένη οὐ μόνον δὲν ἔχει σταθερὰν ὑπόστασιν καὶ μεγάλην ἀξίαν ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν νοῦν διαφθείρει καὶ καταβιβάζει εἰς τὸ πεδῖον τῆς κατ' αἰσθησιν παραστάσεως καὶ βουλήσεως — ἀλλὰ τὸ χάσμα τοῦτο πειρᾶται, ὅσον δυνατόν, νὰ γεφυρώσῃ καὶ τὴν ἀντίθεσιν μετριάσῃ ἀπαιτῶν κυρίως ἐπικράτησιν τοῦ νοῦ καὶ δὴ ἀξιῶν, ὅπως ὁ ἄνθρωπος παντὶ σθένει ἑαυτὸν τῷ νῷ ὑποτάξῃ καὶ ἐπίγνωσιν τελείαν λαμβάνων τῆς ἑαυτοῦ νοητικῆς φύσεως διάγη βίον ἀνάλογον ταύτης ¹⁾.

¹⁾ Ὁ τοιοῦτος ἄνθρωπος δὲν παράγεται ἐκ τῶν κατ' αἰσθησιν ἐπιπολαίων ἐντυπώσεων τῶν πραγμάτων ἀλλὰ διαγινώσκει τὴν ἀληθῆ αὐτῶν οὐσίαν καὶ πραγματικὴν ἀξίαν ἐναντιοῦται πρὸς τὰ ταπεινὰ καὶ χαμαιζήλα καὶ ἐπιμελῶς ἀπέχεται παντὸς κακοῦ καὶ αἰσχροῦ καὶ ψευδοῦς ἐπιδιώκει τὸ ἀληθῶς ἀγαθὸν καὶ οὐχὶ τὸ κατ' ἐπίφασιν τοιοῦτον, ἐφ

Ἐν ταύτῃ δὴ τῇ ἁρμονικῇ σχέσει, ἣτις προσνέμεται τοῖς ἐπεικῶς ἀλλήλων διαφέρουσι κόσμοις, ἔγκειται τὸ δυσέφικτον μεγαλεῖον τῆς φιλοσοφίας καὶ ἡ ἀτίμητος ἀξία τῆς Ἠθικῆς τοῦ Πλάτωνος. Εἰ δὲ ἡ μεταφυσικὴ τοῦ θείου φιλοσόφου τῆς ἀποδοκιμασίας ἤδη οὐκ ὀλίγων ἔτυχε, τῆς ἠθικῆς ὅμως αὐτοῦ αἱ βάσεις ὑπ' οὐδενὸς κατὰ τὰς ὑγιεῖς τοῦ λόγου ἀρχὰς νοοῦντος δύνανται ποτε νὰ διασεισθῶσιν. Εἰκότως· διότι ἡ τοῦ Πλάτωνος ἠθικὴ φιλοσοφία ἀνήχθη εἰς ἀγαστὴν νοητικὴν θεωρίαν, ἣτις ὕστερον διὰ τῆς ἐπιφανοῦς χριστιανικῆς θρησκείας συμπληρωθεῖσα καὶ τελειωθεῖσα κατέστη εἰς αἰὲν ὁ ἄριστος τοῦ πρακτικοῦ τῶν ἀνθρώπων βίου ὁδηγός.

Τοιαύτη ἠθικὴ φιλοσοφία οὐδὲν θαῦμα ὅτι μεγάλην ἐπὶ τοὺς μετέπειτα ἤσκησε ῥοπὴν, ἣτις ὑπῆρξε μείζων ἐπὶ τοὺς ἀμέσους τοῦ θείου φιλοσόφου μαθητάς. Οὕτως ὁ Σπεύσιππος, ἡκιστα τῶν τῆς ἀρχαίας Ἀκαδημείας ἀρχῶν ἀριστάμενος, ἐφρόνει ὅτι τὴν ἐν τῇ τελειώσει τῆς κατὰ φύσιν καταστάσεως ἐγκειμένην εὐδαιμονίαν ἀπεργάζεται ἡ ἀρετὴ ¹⁾. Καὶ ἀπένεμε μὲν ὁ φιλόσοφος οὗτος ἀξίαν τινὰ τῇ ὑγιείᾳ καὶ καλλόλου τοῖς ἐξωτερικοῖς ἀγαθοῖς ἀλλὰ τὴν ἡδονὴν ἀκατάσχετοι ὁρμῶσιν οἱ κατ' αἴσθησιν ζῶντες, ἀπλῶς δεῖ εἰπεῖν προθυμεῖται νὰ ἐφαρμόσῃ τὸ ἑαυτοῦ μέρος ἐν τῷ τῶν κόσμῳ τὴν νοητὴν τελειότητα.

¹⁾ Κλημ. Στρομ. 2, 418 Β C.

νήν ἠρνεῖτο νὰ θεωρήσῃ ἀγαθόν. Παραπλησίως δὲ τῷ Πλάτωνι ἐδόξαζεν ὅτι ὁ σοφὸς μόνος εἶναι ὡς ἀληθῶς βασιλεὺς καὶ ἄρχων καὶ ὅτι ὁ νόμος λόγος ὢν ὀρθὸς εἶναι σπουδαῖος καὶ πολλοῦ ἀξίος. Ἐκ τῶν διασημοτέρων Ἀκαδημεικῶν ἐγένετο καὶ ὁ *Ξενοκράτης*, περὶ οὗ ὅμως πάνυ ὀλίγα γινώσκουμεν. Οὗτος περὶ πάντας τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας τοὺς κλάδους συντόμως ἠσχολήθη, καθάπερ γίνεται δῆλον ἐκ τῆς φύσεως τῶν μνημονευομένων πραγματειῶν αὐτοῦ ¹⁾, ἀκολουθῶν αἷς ὁ Πλάτων ὑπεστήσατο ἠθικαῖς ἀρχαῖς. Πάντα τὰ ὄντα εἶναι κατὰ Ξενοκράτη ἢ ἀγαθὰ ἢ κακὰ ἢ οὔτε ἀγαθὰ οὔτε κακὰ ²⁾. Διακρίνει δὲ σὺν τοῖς ἄλλοις πλατωνικοῖς τὰ ἀγαθὰ τῆς ψυχῆς, τὰ τοῦ σώματος καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ βίου, ἀλλ' ὑψιστον καὶ σπουδαιότατον κηρύττει καὶ οὗτος τὴν ἀρετὴν, πρὸς ἣν τὰλλα ἀγαθὰ παραβαλλόμενα ἐλέγχονται μικρὰν ἔχοντα σπουδαιότητα καὶ ἀξίαν ³⁾. Τὰ ἐξωτερικὰ δηλαδή καὶ τὰ τοῦ σώματος ἀγαθὰ,

¹⁾ Οὕτω φέρεται γράφας περὶ φύσεως, περὶ σοφίας, περὶ πλούτου, περὶ παιδίου, περὶ ἐγκρατείας, περὶ τοῦ ὠφελίμου, περὶ τοῦ ἐλευθέρου, π. θανάτου, π. ἐκουσίου, π. φιλίας, περὶ ἐπιεικείας, π. εὐδαιμονίας, π. τοῦ ψεύδους, π. φρονήσεως, οἰκονομικόν, περὶ σωφροσύνης, περὶ δυνάμεως νόμου, π. πολιτείας, π. ὀσιότητος, ὅτι παραδοτὴ ἢ ἀρετὴ, περὶ παθῶν, περὶ βίων, π. ὁμοιοίας, π. δικαιοσύνης κτλ. (Διογ. 4, 11).

²⁾ Σέξτ. π. μαθ. 11, 4.

³⁾ Cic. de fin. 4, 18, 49.

ὡς ἡ ὑγίεια, ἡ τιμή, ἡ εὐπορία καὶ ὅσα τοιαῦτα, ἀναγνωρίζονται μὲν ὡς ὠφέλιμα ἀλλ' ἐν δευτέρῳ μοίρῃ ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου τίθενται. Τὴν δ' εὐδαιμονίαν ἀπεργάζεται κυρίως ἡ κτῆσις τῆς οἰκείας, ἥτοι τῆς τῷ ἀνθρώπῳ προσηκούσης, ἀρετῆς καὶ τῆς ὑπηρετικῆς αὐτῇ δυνάμεως ¹⁾. Ἡ ἀρετὴ καθ' ἑαυτὴν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ κύριος καὶ κατ' ἐξοχὴν ὅρος τῆς εὐδαιμονίας, ὁ δ' εὐδαίμων βίος ὡς συμπύκνωσιν τῷ ἐναρέτῳ ²⁾. Πλὴν ἀλλ' ὅμως τὰ τοῦ σώματος καὶ τὰ ἐξωτερικὰ ἀγαθὰ δὲν εἶναι πάντα ἀπόβλητα, διότι εἶναι συνεργητικὰ καὶ παραίτια τῆς τελείας εὐδαιμονίας ³⁾. Λιὰ τούτων τῶν ἀγαθῶν οἱ ὅροι τῆς εὐδαιμονίας αὐξάνονται καὶ ὁ βίος καθίσταται εὐδαιμονέστατος. Ὅπόσον δὲ στεροῶς ὁ Ξενοκράτης ἀντείχετο τῆς περὶ ἀρετῆς ὡς ὅρου τῆς εὐδαιμονίας ἀπεργαστικοῦ δόξης μαρτυρεῖ οὐ μόνον τὸ πολυθρύλητον αὐστηρὸν καὶ ἀγνὸν αὐτοῦ ἦθος ἀλλὰ καὶ τὰ περιελθόντα εἰς ἡμᾶς ὀλίγα τοῦ φιλοσόφου τούτου ἠθικὰ διδάγματα. Κατὰ ταῦτα καθῆκον ἡμῶν ἀπαραίτητον εἶναι ἢ ἀπὸ τῶν δεσμῶν τοῦ κατ' αἴσθησιν βίου ἀπαλλαγῆ καὶ ἢ τῆς ἐν ἡμῖν θείας μοί-

¹⁾ Κλημ. Στρομ. 2, 419 Α.

²⁾ Ἀριστοτ. Τοπ. 7, 1, 152 α 7. Ξενοκράτης τὸν εὐδαίμονα βίον καὶ τὸν σπουδαῖον ἀποδείκνυσι τὸν αὐτόν, ἐπειδὴ πάντων τῶν βίων αἰρετώτατος ὁ σπουδαῖος καὶ ὁ εὐδαίμων· ἐν γὰρ τὸ αἰρετώτατον καὶ μέγιστον·.

³⁾ Seneca. epist. 85, 18, ἐξ.

ρας ἀνάδειξις· προσέτι ὀφείλομεν νὰ ἔχωμεν ἀγνό-
τητα οὐ μόνον τῶν πράξεων ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπιθυ-
μιῶν, ἣν ιδιότητα κέκτηται ὁ φιλόσοφος, ὅστις πράτ-
τει ἐκὼν ὅσα οἱ ἄλλοι ποιοῦσιν ὑπὸ τοῦ νόμου ἀναγ-
καζόμενοι. Ἀκολουθῶς δὲ τῷ Πλάτῳ ποιεῖται ἀκρι-
βεστέρων διάκρισιν τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας ἀπὸ
τῆς θεωρητικῆς, ἥτις ὡς σοφία εἶναι ἐπιστήμη τῶν
πρώτων αἰτίων καὶ τῆς νοητῆς οὐσίας ¹⁾.

Παραπλήσια ἠθικὰ διδάγματα ἐδίδασκεν ὁ τοῦ
Ξενοκράτους μαθητῆς καὶ διάδοχος *Πολέμων*. Καὶ
οὗτος τῆς πρακτικῆς μᾶλλον ἢ τῆς θεωρητικῆς φι-
λοσοφίας ἀντεχόμενος ἐγνωμάτευεν ὅτι τὴν εὐδαι-
μονίαν, τὸ ὑψιστον τοῦτο ἀγαθόν, ἀπεργάζεται ὁ κατὰ
φύσιν βίος, ὅς κεῖται τὸ μὲν ἐν τῇ ἀρετῇ τὸ δὲ ἐν
τῇ κτήσει τῶν ὑπὸ τῆς φύσεως τῷ ἀνθρώπῳ παρε-
χομένων ἀγαθῶν ²⁾. Ἐδογματίζεε δηλαδὴ ἀκολουθῶς
ταῖς ἀρχαῖς τῆς Ἀκαδημείας ὅτι κείριον τῆς εὐδαι-
μονίας στοιχεῖον εἶναι ἡ ἀρετή, ἥτις αὐτάρκης οὐσα
δύναται καὶ ἄνευ τῶν σωματικῶν καὶ ἄλλων ἐκτὸς
ἀγαθῶν νὰ ἀγάγη εἰς τὴν εὐδαιμονίαν, πλὴν ὅτι
τὰ ἀγαθὰ ταῦτα ἀποτελοῦσι πλήρη καὶ τελείαν τὴν
εὐδαιμονίαν ³⁾.

Ὁ δὲ Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός, εἰ καὶ ἐν πολ-

¹⁾ Κλημ. Στρομ. 2, 369 C.

²⁾ Cic. Acad. 2, 42, 131. de fin. 2, 11, 33 κέξ.

³⁾ Κλημ. Στρομ. 2, 419 A.

λοῖς ἀπέκλινε τῆς πλατωνικῆς διδασκαλίας, ὅμως ἐν ταῖς ἠθικαῖς ἀρχαῖς παρέμεινε πιστὸς τῷ διδασκάλῳ. Ἐν τῇ περὶ δικαιοσύνης συγγραφῇ αὐτοῦ ἐπήγετο παραδείγματα τιμωρίας τῆς ἀδικίας¹⁾, ἐν δὲ τῇ περὶ ἡδονῆς πραγματείᾳ ἐδείκνυε διὰ παραδειγμάτων ὅτι μεγάλη ἐπικρέματα βλάβη τῇ ἀκρατεῖα.

Ταῖς ἠθικαῖς ἀρχαῖς τῆς Ἀκαδημείας ἀκολουθεῖ ἀκριβῶς καὶ ὁ Κράντωρ. Οὗτος τὴν πρώτην θέσιν ἐν τοῖς ἀγαθοῖς ἀπένευε τῇ ἀρετῇ, τὴν δευτέραν τῇ ὑγιείᾳ, τὴν τρίτην τῇ ἡδονῇ, τὴν τέταρτην τῷ πλούτῳ. Κατὰ γνήσιον δὲ πλατωνικὸν τρόπον φιλοσοφῶν ἀντεμάχετο πρὸς τὴν στωϊκὴν ἀπάθειαν ὡς τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἀντικειμένην καὶ ἀντὶ τῆς ἀπαθείας ἐτίθετο τὴν μετριοπάθειαν. Περιορισμὸς δηλονότι κατ' αὐτὸν ἀπαιτεῖται καὶ οὐχὶ παντελῆς ἀφανισμὸς τῶν παθῶν, ἅτινα ἐπ' ἀγαθῷ ὑπὸ τῆς φύσεως τῷ ἀνθρώπῳ ἐδόθησαν²⁾. Τῷ Πλάτωνι ὡσαύτως συμφωνεῖ καὶ ἐν τούτῳ ὅτι αἱ ψυχὰὶ πρὸς τιμωρίαν κατέπεσον εἰς τὴν γῆν, πιστεύων ἅμα ὅτι διὰ τοῦ θανάτου γίνεται μετάβασις εἰς κρεῖττονα κατὰστασιν.

Τὴν ἠθικὴν τοῦ Πλάτωνος εὐδοκίμως ἐθερά-

1) Ἀθην. 12, 521 κέξ., 523 ἐξ.

2) Cic. Acad. 2, 44, 135.

πευσε καὶ ἀρκούντως προεβίβασεν ὁ δαιμόνιος τού-
 του μαθητῆς κριτικώτατος καὶ ὀξυνούστατος ἐρευ-
 νητῆς καὶ πολυῖστωρ Ἀριστοτέλης. Οὗτος θεωρεῖ
 παραπλησίως τῷ ἑαυτοῦ διδασκάλῳ ἔργον τῆς φι-
 λοσοφίας τὴν γνῶσιν τῆς ἀναλλοιώτου τῶν ὄν-
 των οὐσίας, τὴν γνῶσιν τοῦ καθόλου καὶ ἀναγ-
 καίου. εὐρίσκει δὲ ταύτην τὴν οὐσίαν τῶν ὄν-
 των ἐν τοῖς εἶδεσιν, ἅπερ τῶν ἡμετέρων ἐννοιῶν
 τὸ περιεχόμενον ἀποτελοῦσι. Λιόπερ τὰ καθ' ἕκα-
 στον ἀνάγει εἰς γενικὰς ἐννοίας καὶ ἐξηγεῖται τὰ
 κατὰ μέρος διὰ τῆς παραγωγῆς αὐτῶν ἐξ ἐννοιῶν.
 Ἡ φιλοσοφία ἄρα τοῦ Ἀριστοτέλους εἶναι, ὡς-
 περ καὶ ἡ τοῦ Σωκράτους καὶ Πλάτωνος, ἐπι-
 στήμη περὶ τὰ εἶδη, ἰδεολογία. Πλὴν ἄλλ' ὅμως
 διαφερόμενος πρὸς τὸν θεῖον διδάσκαλον ὁ Ἀρι-
 στοτέλης νοεῖ τὰ εἶδη οὐχὶ ὡς καθ' ἑαυτὰ ὑπάρ-
 χοντα, ὡς οὐσίας ἀπὸ τῶν ὄντων κεχωρισμένας ἀλλ'
 ἀπλῶς ὡς τὴν ἐσωτερικὴν οὐσίαν αὐτῶν τῶν καθ'
 ἕκαστον ὄντων, ἰσχυριζόμενος ὅτι ἡ οὐσία ἀδύνα-
 τον νὰ ᾖ ἐκτὸς τῶν πραγμάτων, ὧν οὐσία τυγχάνει
 οὔσα, καὶ ὅτι αἱ ιδέαι τῆς κινούσης δυνάμεως ἐστε-
 ρημένοι δὲν δύνανται νὰ ᾧσιν αἰτίαι τῶν φαινομέ-
 νων. Οὕτω δὲ συνάπτει εἶδος καὶ ὕλην· καὶ ὕλην
 μὲν νοεῖ τὸ γενέσεως καὶ φθορᾶς καὶ πάσης μετα-
 βολῆς δεκτικὸν ὑποκείμενον, εἶδος δὲ τὴν ἐνεργὸν
 καὶ ζῶσαν δύναμιν τὴν ἐνδελεχῶς τὴν ὕλην εἰς
 τόδε τι διαμορφοῦσαν. Ἡ μὲν ὕλη εἶναι τὸ κινού-

μενον, τὸ δυνάμει ὄν, ὅπερ τείνει διηνεκῶς νὰ τε-
 λειωθῆ καὶ καταστῆ ἐνεργεία ὄν, τὸ δὲ εἶδος εἶναι
 ἢ ἐννοια καὶ οὐσία ἐκάστου ὄντος, ἔτι δὲ ὁ τελικὸς
 αὐτοῦ σκοπὸς καὶ ἢ τοῦ σκοποῦ τούτου ἐφικνου-
 μένη δύναμις. Εἶδος καθαρὸν ἄνευ ὕλης εἶναι ἢ
 παντέλειος καὶ ἀγέννητος οὐσία, ἣτις ἀκίνητος αὐτὴ
 οὐσα παρέχει πᾶσι τὴν κίνησιν καὶ πρόκειται ὁ εἰς
 ὄν πάντα τὰ ὄντα κατατείνουσι τελικὸς σκοπός, του-
 τέστιν ὁ Θεός. Ἐξ αὐτοῦ ἐξήρτηται ἢ ἐνιαία τάξις,
 ἢ συνοχὴ καὶ ἢ ζωὴ τοῦ κόσμου. Ἀλλὰ πάντα τὰ
 ἄλλα παρὰ τοῦτον ὄντα συνίστανται ἐξ ὕλης καὶ
 εἶδους. Καὶ ἐπειδὴ, ὡς εἴρηται, ἢ οὐσία νοεῖται
 ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου ὡς ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστα ὑπο-
 κειμένων ἀχώριστος, διὰ τοῦτο μεγάλη ἀπονέμεται
 ὑπ' αὐτοῦ σημασία εἰς τὴν ἐμπειρικὴν γνῶσιν. Ὀν-
 τως δὲ ὁ μέγας Σταγίριτης διὰ τῆς πολυμεροῦς
 αὐτοῦ καὶ ὀξυτάτης διανοίας διηρέυνησε κατὰ μέ-
 θοδον πάντας τοὺς κλάδους τοῦ ἐπιστητοῦ καὶ κα-
 τέβαλεν ἀσφαλῆ τὰ θεμέλια τῆς ἐμπειρίας. Ἰδι-
 αιτέρας ὁμως προσοχῆς ἐθεώρησεν ἄξια τὰ ἐμ-
 ψυχα ὄντα, διότι ἐν αὐτοῖς ἐμφανίζεται ἀκριβῆς ἢ
 κατὰ σκοπὸν ἐνεργεια τῆς φύσεως. Ἡ ψυχὴ ἔχουσα
 πρὸς τὸ σῶμα ὡς τὸ εἶδος πρὸς τὴν ὕλην ¹⁾ εἶ-

¹⁾ Περὶ ψυχ. 2, 1, 412 α 15 « οὐ γὰρ ἔστι τῶν καθ' ὑποκειμένου τὸ σῶμα, μᾶλλον δ' ὡς ὑποκείμενον καὶ ὕλη ἀναγκαῖον ἄρα τὴν ψυχὴν οὐσίαν εἶναι ὡς εἶδος σώματος φυσικοῦ δυνάμει ζωὴν ἔχοντος ».

ναι ἢ δύναμις ἢ τὸ σῶμα κινουῦσα καὶ χρησιμεύουσα
 ὡς σκοπὸς αὐτοῦ. Ἄλλ' ὁ ψυχικὸς βίος δὲν εἶναι
 πᾶσι κατὰ ποιὸν ὁ αὐτὸς· διότι παρὰ μὲν τοῖς φυτοῖς
 περιορίζεται ἐν τῇ θρόψει καὶ τῇ διαδόσει τοῦ γένους,
 παρὰ δὲ τοῖς ζῴοις ἐπεκτείνεται καὶ ἐπὶ τὴν αἴσθη-
 σιν καὶ παρὰ τοῖς πλείστοις αὐτῶν ἐπὶ τὴν κίνησιν,
 τέλος δὲ παρὰ τοῖς ἀνθρώποις συνάπτεται πρὸς τὰς
 εἰρημένους ιδιότητες ἢ νόησις. Παραδέχεται ἄρα ὁ
 Ἀριστοτέλης ἐν μέρει συμφωνῶν τῷ Πλάτῳ τρία
 εἶδη ψυχῆς, ἅπερ παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ εἰς μίαν ψυ-
 χὴν συνδεόμενα ἀποτελοῦσι τρία μέρη αὐτῆς, ἦτο
 τὴν θρεπτικὴν ἢ φυτικὴν ψυχὴν, τὴν αἰσθητικὴν ἢ
 ζωϊκὴν ψυχὴν καὶ τὴν λογικὴν ἢ ἀνθρωπίνην ψυ-
 χὴν. Ὅτι κυρίως τὸν ἀνθρώπον διακρίνει πάντων
 τῶν ἄλλων ἐμφύχων ὄντων καὶ μαρτυρεῖ τὴν ὑψη-
 λὴν αὐτοῦ φύσιν, εἶναι ὁ νοῦς, ὅστις πρὸ τῆς γεν-
 νήσεως ἔξωθεν εἰς τὸ ψυχικὸν σπέρμα εἰσερχόμενος
 εἶναι ἀνεπίδεκτος πάθους καὶ μεταβολῆς (ἀπαθήs),
 ἀγέννητος καὶ ἀνώλεθρος, ἐνῶ ἡ ψυχὴ γεννᾶται
 καὶ φθείρεται σὺν τῷ σώματι. Τὸν ὑψηλότερον τοῦ
 ἀνθρώπου προορισμὸν μὴνύει καὶ ἡ τοῦ σώματος
 κατασκευή, ἦτοι ἡ ὀρθὴ στάσις καὶ ἡ τοῦ σχήματος
 συμμετρία. Ἐτερον πλεονέκτημα τῷ ἀνθρώπῳ ὑπάρ-
 χει, καθάπερ καὶ ὁ Πλάτων ἐδίδαξεν, ἡ ἀπόλυτος
 τῆς βουλήσεως ἐλευθερία, καθ' ἣν αὐτῷ ἀπόκειται
 νὰ ῥυθμίσῃ τὰς ἑαυτοῦ ἐνεργείας καὶ πράττῃ τὸ
 ἀγαθὸν ἢ τὸ κακόν. Ἀλλὰ τίς ποτε τυγχάνει ὧν ὁ

σκοπὸς πάσης ἀνθρωπίνης ἐνεργείας; Ὁ Ἀριστοτέλης ἀποκρίνεται παραπλησίως τῷ Πλάτωνι ὅτι ὁ σκοπὸς οὗτος εἶναι τὸ ὑψίστον ἀγαθόν, ὅπερ οὐχὶ χάριν ἑτέρου ἀλλὰ χάριν ἑαυτοῦ ἐπιδιωκόμενον εἶναι ἢ εὐδαιμονία¹⁾. Ἐγκείται δ' ἢ εὐδαιμονία οὐχὶ ἐν τῇ ἡδονῇ οὐδ' ἐν τῇ τιμῇ καὶ τῷ πλούτῳ καὶ ἄλλοις παραπλησίοις ἀλλ' ἐν τῇ κατὰ λόγον τελείᾳ ἐνεργείᾳ, ἣν ὁ φιλόσοφος καλεῖ ἀρετήν. Ἡ τοιαύτη ἐνέργεια παρέχει τὴν ὑψίστην ἡδονὴν καὶ δὲν χρύζει ἄλλοτριῶν στηριγμάτων καὶ ἐξωτερικῶν βοηθειῶν ἀλλ' εἶναι αὐτάρκης, ἐν ἑαυτῇ τὸ ὑποκείμενον αὐτῆς καὶ τὸν σκοπὸν ἔχουσα. Μόνη ἢ λογικὴ ἐνέργεια πρὸς τὴν ἀληθῆ τοῦ ἀνθρώπου φύσιν ἀνταποκρινομένη θεραπεύει τελείως αὐτὴν καὶ ἀνυψοῖ τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸ θεῖον. Ἀλλὰ πρὸς τὴν τελείαν εὐδαιμονίαν δὲν παρορᾷ ὁ Ἀριστοτέλης τὰ ἐξωτερικὰ ἀγαθὰ: ὁμολογεῖ ὅτι πλοῦτος καὶ ἰσχυρὸς καὶ κοινωνικὴ δύναμις εἶναι βοηθήματα, δι' ὧν πολλὰ ἐπιτελοῦνται εὐγένεια, ὑγίεια, κάλλος, χαρὰ ἐπὶ τέκνοις, ἀναστροφὴ μετὰ φίλων εἶναι καθ' ἑαυτὰ πολλοῦ λόγου ἄξια²⁾. τοῦναντίον δὲ τὰ ἐξωτερικὰ κακά, ὡς πενία καὶ ἀσθένεια καὶ δυστυχία, δὲν καθιστᾷσι μὲν ἄθλιον τὸν ἐνάρετον ἀλλ' ὅπωςδήποτε ταράττουσι τὴν εὐδαιμονίαν³⁾. Καὶ τὴν ἡδονὴν δὲ ὑπερασπίζει κατὰ τῶν

1) Ἡθ. Νικ. 1, 1, ἀρχ. καὶ 1904 α, 18. 1, 2, 1095, α, 17.

2) Ἡθ. Ν. 5, 2. 1129 β, κέξ.

3) Ἡθ. Ν. 1, 11, 1100, β, 7 καὶ 1101; α, 5.

μορφῶν τοῦ Πλάτωνος καὶ Σπενσίππου θεωρῶν αὐτὴν οὐχὶ βεβαίως ὡς ἀρετηρίαν καὶ σκοπὸν τοῦ βίου ἀλλ' ὡς φυσικὸν ἐπακολούθημα πάσης τελείας ἐνεργείας καὶ ἐξαφτῶν τὴν ἀξίαν αὐτῆς ἐκ τῆς ἀξίας τῆς ἐξ ἧς προέρχεται ἐνεργείας. Ὅσοι δηλαδὴ εὐγενεστέρα τυγχάνει οὕσα ἢ ἐνέργεια, τοσοῦτω ὑψηλότερα εἶναι ἢ ἐκ ταύτης ἡδονή. Ἐντεῦθεν δὲ φανερόν ὅτι ἀληθῆ καὶ καθαρωτάτην ἡδονὴν παρέχει ἡ διανοήσις καὶ ἡ ἠθικὴ ἐνέργεια, ἥτοι ἡ ἀρετὴ. Εἶναι δ' ἡ ἀρετὴ διττὴ, τουτέστι διανοητικὴ καὶ ἠθικὴ, ὧν ἐκείνη μὲν ἀναφέρεται εἰς τὴν λογικὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν καθ' ἑαυτὴν καὶ ἐρείδεται ἐπὶ τῆς νοήσεως (σοφία, σύνεσις, φρόνησις), αὕτη δὲ ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐπικρότησιν τοῦ λογικοῦ τῆς ψυχῆς μέρος ὑπὲρ τὸ ἄλογον καὶ ἐδράζεται ἐπὶ τῆς βουλήσεως (ἐλευθεριότης, σωφροσύνη)¹⁾. Ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ γίνεται ἐξ ἔθους καὶ κεῖται ἐν τῇ μεταξὺ ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως μεσότητι, ἣν ὁρίζει ἡ φρόνησις καὶ ὁ ὀρθὸς λόγος²⁾. Κατὰ δὲ τὴν ἀρχὴν ταύτην τῆς μεσότητος ὁρίζεται ὁ Ἀριστοτέλης τὰς κατὰ μέρος ἀρετάς. Οὕτω π. γ. ἡ ἀνδρεία εἶναι μεσότης μεταξὺ δειλίας καὶ θράσους, ἡ σωφροσύνη μεταξὺ ἀκολα-

¹⁾ Ἡθ. Νικ. 1, 13. 1103, α, β, 2, 1, ἀρχ.

²⁾ Ἡθ. Νικ. 2, 6, ἀρχ. «ἔστιν ἄρα ἡ ἀρετὴ ἕξις προαιρετικὴ, ἐν μεσότητι οὕσα τῇ πρὸς ἡμᾶς, ὁρισμένη λόγῳ καὶ ὡς ἂν ὁ φρόνιμος ὁρίσειεν».

σίας καὶ ἀναισθησίας, ἢ ἐλευθεριότητος μεταξὺ ἀνελευθερίας καὶ ἀσωτίας. Τὴν ἠθικὴν ἀρετὴν ὁ φιλόσοφος δὲν ἀνάγει, ὡς ὁ Σωκράτης, εἰς τὴν γνῶσιν ἀλλὰ θεμελιοῦ ἐπὶ τῆς βουλήσεως δοξάζων ὅτι ἀρετὴ καθίσταται ἢ βούλησις τότε, ὅταν γένηται σταθερὰ γνώμη, ἔξις. Διαλαμβάνων δὲ περὶ διανοητικῆς ἀρετῆς διακρίνει τὴν ἐνέργειαν τοῦ λόγου εἰς θεωρητικὴν καὶ πρακτικὴν, ὣν ἐκείνη μὲν ἀναφέρεται εἰς τὸ ἀναγκαῖον, αὕτη δὲ εἰς τὸ μεταβλητόν· καὶ εἰς ἐκείνην μὲν ἀνάγεται ὁ νοῦς καὶ ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ σοφία, εἰς ταύτην δὲ ἡ τέχνη καὶ ἡ φρόνησις. Ἐκ τῶν διανοητικῶν ἀρετῶν μεγίστην σπουδαιότητα πρὸς τὴν ἠθικὴν ἔχει ἡ φρόνησις, διότι αὕτη ὁρίζει, ὡς εἴρηται, ποῦ κεῖται τὸ ἀληθὲς μέσον ἐν ἐκάστη δεδομένη περιπτώσει, πρὸς δ' ἔτι παρέχει τὴν δύναμιν τῆς ἐξευρέσεως τῶν πρὸς τὸν σκοπὸν συντεινόντων. Καίτοι δ' ὁ περὶ ἀρετῆς λόγος στερεῖται τῆς ἐπιστημονικῆς ἀλληλουχίας, ὅμως ἐμφαίνει ἀκριβῆ ψυχολογικὴν παρατήρησιν καὶ βαθεῖαν τοῦ φιλοσόφου κρίσιν· ἰδίως δὲ καλλίστη καὶ διὰ τὸ πλῆθος τῶν λεπτοτάτων παρατηρήσεων ἀξιάγαστος εἶναι ἡ πραγματεία ἢ περὶ φιλίας, ἣν θεωρεῖ ὡς πρόσταγμα τῆς φύσεως γνωματεύων ὅτι ὁ ἄνθρωπος τυγχάνει ὢν πρὸς πάντας οἰκεῖος καὶ φίλος¹⁾. Ἐν τῇ φύσει ταύτῃ τοῦ ἀνθρώπου κεῖται ἡ τάσις πρὸς πολιτικὴν

1) ἸΙθ. Νικ. 8, 1, 1155 a 4-16.

κοινωνίαν ¹⁾, ἔνθα διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ νόμου καὶ τοῦ δικαίου κατορθοῦται ἡ κτῆσις τῶν τοῦ βίου ἀγαθῶν καὶ ἡ ἀσκησις τῆς ἀρετῆς. Σκοπὸς δηλαδή τῆς πολιτείας εἶναι οὐχὶ ἀπλῶς ἡ διατήρησις καὶ τελείωσις τῆς φυσικῆς ὑπάρξεως τῶν πολιτῶν καὶ ἡ κοινὴ ἀπόκρουσις τῶν ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν ἀλλὰ κυρίως καὶ κατ' ἐξοχήν, καθάπερ ἤδη ὁ Πλάτων ἀπεφῆνατο, ἡ διὰ τῆς ἀρετῆς προσγιγνομένη εὐδαιμονία τῶν πολιτῶν ²⁾. Ἐκ τούτου φανερὸν ὅτι ὑψίστου τῆς πολιτείας ἔργον εἶναι ἡ μόρφωσις καὶ ἀγωγή τῶν πολιτῶν πρὸς τὴν ἀρετὴν καὶ ἡ τῆς ἠθικῆς θεραπεία, ἣτις προφανῶς ἐν εἰρήνῃ καὶ οὐχὶ ἐν πολέμῳ ἐπιτελεῖται. Ἄλλ' εἰ καὶ συμφωνεῖ τῷ Πλάτωνι ὁ Ἀριστοτέλης ὡς πρὸς τὴν ἠθικὴν σύστασιν καὶ τὸν σκοπὸν τῆς πολιτείας, ὅμως ἐν τῷ προσδιορισμῷ τῶν λεπτομερειῶν δὲν συμφέρεται κατὰ

¹⁾ Πολιτ. 1, 2. 1253, α, 2: «Ἄνθρωπος φύσει πολιτικὸν ζῷον». 3, 6. 1278, β, 19: «φύσει μὲν ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος ζῷον πολιτικόν, διὸ καὶ μηδὲν δεόμενοι τῆς παρ' ἀλλήλων βοηθείας οὐκ ἔλαττον ὀρέγονται τοῦ συζῆν».

²⁾ Πολ. 3, 9. 1280, β, 39: «τέλος μὲν οὖν πόλεως τὸ εὖ ζῆν. . . . πόλις δὲ ἡ γενῶν καὶ καμῶν κοινωνία ζωῆς τελείας καὶ αὐτάρκους. Τοῦτο δ' ἐστίν, ὡς φημέν, τὸ ζῆν εὐδαιμόνιος καὶ καλῶς. Τῶν καλῶν ἄρα πράξεων θετέον εἶναι τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, ἀλλ' οὐ τοῦ συζῆν» 7, 8. 1328, α, 35: «ἡ δὲ πόλις κοινωνία τίς ἐστὶν τῶν ὁμοίων, ἕνεκεν δὲ ζωῆς τῆς ἐνδεχομένης ἀρίστης».

πάντα. Οὕτως ἐπικρίνων τὴν ἀξίωσιν τοῦ Πλάτωνος, ὅπως καὶ ὁ οἶκος καὶ ἡ ἰδία κτῆσις ἐκλίπωσι χάριν τῆς ἐνότητος τῆς πολιτείας, παρατηρεῖ ὅτι ἡ τοιαύτη ἀπαίτησις οὐ μόνον ἀνεφάρμοστος τυγχάνει οὔσα ἀλλὰ καὶ ἐκ πλημμελους δόξης περὶ τῆς ἐνότητος τῆς πολιτείας προέρχεται διότι ἡ πολιτεία δὲν εἶναι τι ἅπλως ἐνιαῖον ἀλλ' ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων μερῶν συνιστάμενον ὅλον ¹⁾. Ὡσαύτως δὲν συμφωνεῖ

¹⁾ Πολιτ. 2, 2. 1261, α, 17 κέξ. «καίτοι φανερόν ἐστιν ὡς προϊούσα καὶ γινομένη μία μᾶλλον οὐδὲ πόλις ἔσται πλῆθος γάρ τι τὴν φύσιν ἐστὶν ἡ πόλις. . . . οὐ μόνον δ' ἐκ πλειόνων ἀνθρώπων ἐστὶν ἡ πόλις, ἀλλὰ καὶ ἐξ εἴδει διαφερόντων οὐ γὰρ γίνεται πόλις ἐξ ὁμοίων». — Ῥητέον δ' ὅτι ἡ τοιαύτη τῶν δύο μεγάλων φιλοσόφων διαφωνία προέρχεται ἐκ τῆς περὶ τὴν μεταρυσικὴν διαφορᾶς αὐτῶν. Ὁ μὲν δηλαδὴ Πλάτων τὰ καθ' ἕκαστον ἐτίθετο εἰς δευτέραν μοῖραν καὶ ἐν τοῖς καθόλου (ἐν ταῖς ἰδέαις) ἐνεώρα τὴν ἀληθοῦ οὐσίαν, ὁ δὲ Ἀριστοτέλης τοῦναντίον προσεῖχεν εἰς τὰ κατὰ μέρος, ἅπερ ἐθεώρει ὡς τὸ ἀρχῆθεν ἀληθὲς καὶ πραγματικόν. Διὸ καὶ ἐν τῇ πολιτείᾳ ὁ μὲν Πλάτων φροντίζει περὶ τῆς εὐδαιμονίας τῆς ὅλης πόλεως ἤττον δὲ περὶ τῆς τῶν καθ' ἕκαστον πολιτῶν, ὁ δὲ Ἀριστοτέλης ἐκ τοῦ ἐναντίου τὴν εὐδαιμονίαν τῆς ὅλης πόλεως θεμελιοῖ ἐπὶ τῆς εὐδαιμονίας πάντων τῶν μερῶν τῶν τὴν ὅλην πόλιν ἀποτελούντων. Ἀριστ. Πολιτ. 2, 5. 1264, β, 17. «ἀδύνατον εὐδαιμονεῖν ὅλην, μὴ τῶν πλείστον ἢ πάντων μερῶν ἢ τινῶν ἐχόντων τὴν εὐδαιμονίαν» (ὅπερ ἴσως διορθωτέον ὡς

τῷ Πλάτῳ ἐν τούτῳ, ὅτι ἐν μόνον πολίτευμα εἶναι ὀρθόν· τὰ δὲ λοιπὰ πάντα πλημμελῆ, ἀλλὰ δοξάζει ὅτι αἱ πολιτικαὶ κατασκευαὶ ἐκάστου λαοῦ ἀνάγκη νὰ ῥυθμίζονται πρὸς τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰς ἀνάγκας αὐτοῦ καὶ ἐπομένως ὅτι τὸ ὀρθόν εἶναι κατὰ τὰς διαφόρους σχέσεις διάφορον. Εὕρισκει δ' ὀρθὰς πολιτείας τρεῖς (βασιλείαν, ἀριστοκρατίαν, πολιτείαν), ἐν αἷς οἱ ἄρχοντες πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον ἄρχουσιν, ἡμαρτημένας δὲ καὶ παρεκβάσεις αὐτῶν ἑτέρας τρεῖς (τυραννίδα, ὀλιγαρχίαν, δημοκρατίαν), ἐν αἷς οἱ ἄρχοντες πρὸς τὸ ἴδιον αὐτοῖς συμφέρον ἀποβλέπουσιν ¹⁾. Ἐκαστον εἶδος πολιτείας θαυμασίως ὁ φιλόσοφος περιγράφει καὶ κρίνει, δοξάζει δ' ὅτι εὐστοχώτερον ἐπιτυγχάνει τοῦ σκοποῦ ἢ ἀριστοκρατία, ἣν νοεῖ παραπλησίως πως τῷ Πλάτῳ ὡς διακοσμουμένην ὑπὸ τῶν μεγίστην μόρφωσιν καὶ ἀρετὴν ἔχόντων πολιτῶν. Ἀλλὰ δὲν ἐκφεύγει, ὡς καὶ ὁ Πλάτων, τὰς προλήψεις τοῦ ἑαυτοῦ ἔθνους πειρώμενος νὰ δικαιολογήσῃ τὸν θεσμόν τῆς δουλείας, ποιούμενος διάκρισιν Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων καὶ τέλος περιφρονῶν τὰς «βαναύσους» ἐργασίας ὡς ἐλευθέρου ἀνδρός ἀναξίας. Ἀπλῶς εἶπειν ὁ Ἀριστοτέλης ἐπειράθη νὰ διορθώσῃ ἐν μέρει καὶ συμπληρώσῃ

«ἀδύνατον εὐδαιμονεῖν ὅλην, μὴ τῶν πλείστων εἰ· μὴ πάντων μερῶν ἔχόντων τὴν εὐδαιμονίαν.»)

¹⁾ Πολιτ. β, 7 κέξ.

τάς ὑψηλὰς θεωρίας τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ διδασκάλου, μεθ' οὗ ἀπετέλεσε δυάδα τηλαυγῶν ἀστέρων, οἵτινες ἐν τῷ πνευματικῷ τῆς Ἑλλάδος στερεώματι διαλάμπαντες πᾶσαν τοῦ ἐπιστητοῦ τὴν χώραν κατηύγασαν.

Τὰς ἠθικὰς τοῦ Πλάτωνος ἀρχὰς μεγάλως προήγαγον οἱ τὴν Ἠθικὴν κυρίως καὶ κατ' ἐξοχὴν θεωροῦσαντες στωϊκοί ¹⁾, οἵτινες τὴν φιλοσοφίαν ἐχρησιμοποιοῦν ὡς στήριγμα τοῦ ἠθικοῦ βίου. Προσεγγίζοντες δηλαδὴ πρὸς τὸν Σωκράτη καὶ τὸν κυνικὸν κλάδον τῆς σωκρατικῆς φιλοσοφίας ὠρίζοντο τὴν φιλοσοφίαν ὡς ἀρετῆς ἀσκησιν ²⁾ καὶ ἐτίθεντο τὸν τελικὸν τῆς φιλοσοφίας σκοπὸν ἐν τῇ δυνάμει, ἣν ἔχει πρὸς τὴν ἠθικότητα τοῦ ἀνθρώπου ἀλλ' ἢ ἀληθῆς ἠθικῆ εἶναι ἀδύνατος ἄνευ ἀληθοῦς γνώσεως· οὕτω δὲ ἀσκησις ἀρετῆς καὶ σοφία συμπίπτουσιν εἰς ταῦτό. Ρητέον ὅμως ὅτι πρὸς συγκροτήσιν τῆς περὶ κόσμου θεωρίας τίθενται οἱ στωϊκοὶ ἀντὶ τῶν ἰδεῶν καὶ τῆς ὕλης μίαν μόνην ὑλικὴν ἀρχήν. Ἀποφαίνουσι δηλονότι σώματα πάσας ἀνεξαιρέτως τὰς οὐσίας καὶ αὐτὰς δὲ τῶν πραγμάτων τὰς ιδιότητες ὡς τι σωματικὸν θεωροῦσι. Καὶ πα-

¹⁾ Ὅτι ἰδρυτῆς τῆς στωϊκῆς φιλοσοφίας ἐγένετο Ζήνων ὁ Κιτιεὺς (342-270 π. Χ.), εἶναι γνωριμώτατον.

²⁾ Sen. ep. 89, 5.